

MÉRAY-HORVÁTH KÁROLY

FELOLVASÁSA A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG 1905 MÁJUS 16-ÁN
TARTOTT ÜLÉSÉN.

I.

A mint méltóztatnak tudni, a középiskola ügyének megvilágítása céljából a Társadalomtudományi Társaság kérdőíveket bocsátott ki.

A kérdőívek, illetőleg a most már beérkezett feleletek két csoportra oszlanak. Az egyik csoport az orvosok és ideggyógyászok véleményét fejezi ki. A másik pedig a laikus világ azon részétől ered, a melyben részben a gyakorlati élet, részben pedig a művelt társadalmi elemek képviselőit kerestük.

Azt hiszem, nem kell hangsúlyoznom, hogy a Társadalomtudományi Társaság elnöksége a kérdőíveket a kérdezeteknek minden tendenciózus kiválasztása nélkül küldte széjjel. Hiszen egyébként mi értelme sem lett volna az egész eljárásnak.

Pedagógus körökből azonban az a vád hangzik, hogy a *kérdések* feltevése célzatos. Ez már igaz. Végre is nem cukros limonádéval akartuk megkínálni a tanügyi férfiakat.

A midőn tanügyi férfiokról szólok, majd a továbbiak folyamán is, hangsúlyoznom kell, hogy igen jól tudom, hogy a tanárok közt vannak nagy számmal olyanok, a kik maguk is a középiskola föltétlen és gyökeres reformjának szükségességét hangoztatják. Vannak köztük a tanügyi reformeszméknek lelkes harcosai. Tehát szó sincs róla, hogy a Társadalomtudományi Társaság azzal, hogy a középiskola ügyét megbolygatta, *általában* a tanárság ellen foglalt volna állást.

Hanem az bizonyos, hogy a Társadalomtudományi Társaság belenyúlt olyan dologba, a melyhez a tanárságnak egy másik kategóriája szerint nem értenek, csak ők. Történik valami bíráló, hogy ez vagy az, a középiskolában tarthatatlan, középkori dolog: a merev visszautasítás arról a pienesztálról történik, hogy az illető nem ért hozzá. Ahhoz csak pedagógus ért. Mindenesetre az aztán különös, hogy ha meg pedagógus hangoztatja a gyökeres reformok szükségét, akkor

egyszerre az sem ért hozzá. A középiskolai tanáregyesület hivatalos szaklapjából veszem ezt.

Sajnálatos, hogy a helyzet nem az, hogy vállalva dolgozhatnánk az egész tanári karral. De hát mindenesetre valami nagy eltérés van közöttünk. A tanárok előtt a pedagógia a szentség. Nekünk pedig az ifjúság testi és lelki épsége, egészsége. Szerintünk az ifjúság testi és lelki épségét, energiáját csak táplálni szabad, és ott, a hol a legcsekélyebb mérvben is ezt az energiát, a jövőndő nemzet legbecesebb kincsét a pedagógia senyveszti: ott bűn van, bűn az ifjúság, bűn a szülék és bűn az ország ellen.

Hogy minő rombolásokat okoz a középiskola a testi és lelki egészség fizikumában, e felől – talán ők mégis csak értenek hozzá egy kicsit – az orvosokat, elmeorvosokat, idegorvosokat kérdeztük meg. Ezeknek az álláspontját így összegezhetem:

– 40 orvosszakember közül ezeknek több mint kétharmada föltétlenül káros hatást tulajdonít az iskolának. Hogy túlerölteti, túlfárasztja a gyermekeket, a minék testi és lelki rombolásai az életerőt, életképességet aláássák a serdülő korban.

Egyharmada az orvosszakértőknek, ha nem is csatlakozik egészen ahhoz a felfogáshoz, hogy az iskola egyenesen káros, de például *Csapodi* egyet, tanár azt mondja, hogy csakis a tehetségesebb gyermekek felelhetnek meg túlfáradás nélkül az iskolának. Dr. *Elischer* egyet, tanár szerint épp a határon van az iskola. Dr. *Glass* Izor is csak föltételesen mondja, hogy megfelelhetnek. Dr. *Fischer* Ignác idegorvos szintén csak akkor véli, ha minden tanár azon iparkodnék, hogy az anyag meg is emésztődjék. Dr. *Fausser* közokórházi főorvos is azt hiszi, hogy megbírnák a fiúk a terhet, ha az iskola jobb volna. Dr. *Szabó* István orvos azonban már megjegyzi, hogy 4-5 óráig egy ültő helyben még szórakozni is test és lélekölő, s ajánlja hogy próbálják meg a tanár urak. Például naponta 4-5 órát színelőadást hallgatni. *Waldmann* iskolaorvos is azt mondja, hogy bizony a tanulók javarésze túlfáradt. Így az orvosoknak kevésbbé lázongó csoportja is leolvad négyre, a kik feleslegesnek vélik az iskolát bolygatni.

E négy orvos: Orbán Rezső, Lobmayer iskolaorvos, dr. Donath Gyula egyetemi tanár és dr. Nyéki a nagy-kállói elmeorvosintézet főorvosa.

Hanem nem hallgathatom el például *Donath* egyet. tanár úrnak az indokolását. Szerinte „az a hiba, hogy mind több gyermek tolakodik a középiskolába, a hová testi és szellemi képességénél fogva nem való”. Dr. *Nyeld* úr szerint pedig „csak egyes kevésbbé ellentálló szervezetekre okozhat hátrányt az iskola, és ennek a megakadályozása a házi orvos feladata”.

Hanem *Donath* tanár úr már arra a kérdésre, hogy nem teremt-e az iskola a gyermekben irreális, egészségtelen felfogást a világról, egészségtelen értelmi és lelki irányt, már azzal felel, hogy de igen.

Ugyanígy *Lobmayer* iskolaorvos úr is, a ki nem nagyon fogadja el, hogy okunk volna erre a társadalmi akcióra, szintén azt feleli, hogy bizony az igaz, hogy az iskola egészségtelen értelmi és lelki irányt fejleszt a gyermekben.

Orbán Rezső orvos úr ilyenformán úgyszólván az egyetlen, a ki tulajdonképpen kategorikusan nyilatkoztatja megnyugvását, hogy „az iskolai követelmények önmagukban a testi fejlettség középértékéhez vannak szabva”.

Illetőleg, a mint hogy a pedagógia is ezen az alapon áll. Az orvosok túlnyomó részének a véleménye azonban abban összegezhető, a mit *Oláh Gusztáv* angyalföldi elmeorvos úr így fejez ki: „nem módosítása, de teljesen új alapokra fektetése a középiskolai oktatásnak az, a mi szükséges.

Fentartás nélkül azt mondják, hogy lehetetlen, hogy rontás nélkül megfelelhessenek a gyermekek annak, a mit tőlük az iskolai tanítás kíván.

Jendrassik Ernő egyetemi tanár például azt mondja, nincs az a középiskolai tanár, a ki annyira meg volna munkával terhelve, mint az a serdülő gyerek, a ki a keze alatt van.

Hogy orvosi tapasztalata, hogy néha milyen dilemmában van, hogy engedje-e tovább romlani a gyermek egészségét, vagy kitegye annak, hogy egészsége árán is a kortársaival lépést iparkodják tartani. Pedig az orvoshoz már csak a súlyosabb esetek kerülnek.

Dr. Konrád úr, a lipótmezei tébolyda igazgatója, a ki több száz gyermekben tett észleléseire hivatkozik, azt mondja, hogy azt az embernyomorítást, a mit az iskola végez, csakis jó mód között élő gyermekek tudják némiképen helyrebillenteni.

Dr. Tüdős, a debreczeni kollégium orvosa, a ki éppen speciálisan ezekkel a kérdésekkel, tőlünk függetlenül, külön tanulmányképpen foglalkozik, a tanulók óriási számánál talál olyan kifáradási tüneteket, a melyekre nézve azt mondja, hogy ki nem heverhetők, vagy csak igen későn, és akkor sem egészen.

Dr. Parádi kórházigazgató úr azt mondja, hogy még ha kipótolhatók is az emberéletben okozott ilyen károk, akkor is káros a következmény.

Dr. Hajós ideg orvos úr azt nyilatkoztatja ki, hogy az iskola legkárosabb hatásai éppen a szorgalmasoknál nyilvánulnak.

Dr. Schuschny iskolaorvos szerint már maga a hosszú ülés is testi és lelki fáradást okoz a gyermekben.

Dr. Kármán Samu gyermekorvos szerint, ha a gyermek lelki ismeretesen akar tanulási kötelességének eleget tenni, az egyenesen a neurasztheniára predesztinálja őt.

Dr. Frey ideg orvos azt mondja: A mai, degeneráltabb idegrendszerrel bíró ifjúságnak már a legkisebb fokú túlterhelése az agyvelőnek a kimerüléséhez vezet és kifejlődik a tulajdonképeni

„degenerált”. Ha a tananyag mennyisége csökkenne, vagy kvalitása megváltoztatnék, igen sok gyermek *megszabadulhatna* a későbbi neuraszthenia kínos tüneteitől, mert az ki nem fejlődne.

Dr. Hajós Lajos ideg orvos úr írja: Középiskoláink legjobb diákjaivá a kevés képzeleti csapongással bíró és könnyen fegyelmezhető gyermekek válnak. Az élénkebb képzeletű és nehezebben fegyelmezhető, máskülönben gyakran a legnagyobb szellemi fogékonysággal bíró gyermekek többnyire leszorulnak az első helyekről és gyakran még a számpadba is kerülnek.

A tananyag mennyiségének kárai csak a pedánsan szorgalmasoknál kereshetők. A sok tanulás többnyire körüton támadja meg az egészséges értelmi fejlődést, a testi egészség aláasása által. A megrokkánás leggyakoribb időpontja a 14-15 év, a 4-5-ik osztály. Valószínűleg nemcsak a tananyag megnövekedése, de a serdülés beköszöntése is szerepet játszanak a szorgalmas tanulók egy részének korai letörésében. Hirtelen növés, vérszegénység, fejfájások, emésztési zavarok, neuraszthenia, azok az orvosilag megállapítható jelenségek, melyek az értelmi megrokkánás kísérői. Az értelmi fejlődés krízisének leggyakoribb tünetei: a feleléstől való félelem; megijedés; a reprodukcióban való megzavarodás; a lecke eldarálása közben megakadások és ilyenkor az újból kezdés kényszere; egyes tárgyaknál, főképp számtannál, nyelvtannál a be nem tanult (közvetlenül alkotandó) társítások önbírálatának bizonytalansága és hiánya.

Azoknál, kik a serdülés korában elkerülték a megrokkánást, (mindig csak a pedáns szorgalmasokról van szó) az osztályszámok növekedésével nő az értelmi élet tisztán reprodukálásra berendezett gépiessége, mely a későbbi életben is megmarad és indokát adja, hogy mért nem a középiskolák eminenseiből lesznek az élet eminensei.

Az élénk eszű hanyagokat kevésbé nyomja és kevésbé is rontja a tananyag tömördeksége: és ezen anyagnak annyi hasznát látják, a mennyit belőle nagyobb szeretettel önként kiválogattak.

A feleléstől való félelem; felszólításkor beálló ijedés; alvás közben jelentkező álomban történő tanulás és utána nehéz vagy fájós fejjel való ébredés: oly jelenségek, melyek elég gyakori következményei a túlterhelésnek, bár kétségtelen, hogy nagyobbára csak a gyengébb – habár nem mindig betegesen diszponált – idegrendszerű tanulóknál fordulnak elő.

Igen színes dr. Tartoll észrevétele: Az úgynevezett iskolai vérszegénység rossz levegő belégzésén, mozgáshiányon kívül az agynak túlmunkáltatásával is függ össze, mely alapon sok általános idegbaj fejlődik u. m. choreának több alakja, önfertőzés, ágybavizelés, alkoholizmus, kényszer képzetek, hajlamok (lopás, hazudozás, kínzás, öngyilkosság, szeretkezés stb.), mindezekből több példára emlékezem és a melyek a nagy szünidőben, vagy otthoni magántanulás közben, mely mindkét esetben a szervezet megkapja a maga jussát, általános kedvezőbb somatikus viszonyok folytán javultak, gyógyultak.

Ezen neurasztenikus, hisztérikus vonások az agy izgalmi vagy már kifáradási tünetei, nem pedig egyszerűen a rossz nevelésnek következményei, és ha a káros hatás el nem háríttatik, elmebajjá fajulhatnak a fejlődés befejezése idején, mindenesetre pedig bizonyos félszesség bélyegét sütik az egyénre.

Sok értelmes ifjú azért gyötri magát a szájalomig, hogy jelest, kitűnőt hozzon haza szüleinek, mert erre büszkék a szülők és elhíttetik önmagukkal, valamint szerencsétlen sarjaikkal, hogy ez kell az életben való boldoguláshoz. Az ifjút a gyengébb osztályzat szégyene, a szülők követelése, tandíj-elengedések, ösztöndíj-elnyerések nagy fokban sarkallják és mi a vége ennek, az a mi felvidéki paradicsomunknak: nem a saját tövén érik, élvezhetetlen, magjából satnya palánta nő.

Dr. Grosz Menyhért szerint a kifáradás különösen a felső osztályokban majdnem kivétel nélkül észlelhető.

Az agyvelő nem raktár, nem lehet az. Az agyvelőnek az értelem műhelyének kell lennie. Ha túlszűfoljuk az agyvelőt mindenféle limlommal, hogyan mozoghatnak az értelem ama műhelyében az asszociáció s egyéb műveletek. A sok lim-lomtól nem lehet benne mozogni. A gondolkodás, az ítélő, következtető képesség kárt szenved, annál nagyobbat, minél inkább tele van raktározva emlékezésbeli adatokkal. Szellemi életünk műhelyében csak annyi adathalmazra van szükségünk, a mely nélkül az egyéb ágybéli művelet szinte lehetetlen. Tehát csak a szükséges szerszámokat helyezzük el oda. A többi a könyvekbe való. Az agyvelőnek nem az a rendeltetése, hogy lexikon legyen. S ha erőnek-erejével azt akarunk belőle csinálni, megszűnt lenni az, a mi a rendeltetése: az értelem székhelye.

És mindazt, a mit az orvosok mondanak, hogy konstatálja eredményében egy nem orvos, de mindenesetre döntő illetékességű katona, a Ludovika Akadémia parancsnoka pávai *Vájna* Béla vezérőrnagy! Azt mondja, évenként 80-90 középiskolát végzett ifjú jelentkezik a katonai akadémiára. Feltűnően sok köztük az ideges. (Pedig hiszen gondolható, hogy oda nem a csenevész megy!) Hogy ezt a tanulni valókkal való túlterhelés okozza, onnan következtethető, hogy az idegesség főképp azoknál mutatkozik, a kik a legjobb bizonyítványokat hozzák. És most következik egy fontos kijelentés: hogy ez ideges állapot azonban félév múlva eltűnik. A pedagógusok persze ebből úgy okoskodnak, hogy no lám, hisz egy félév alatt helyrejöhet a fiú, hát mit beszélünk? De nem úgy van, hanem azt kell megérteniük, hogy elhárítható volna a baj. Hisz helyre jön a fiú még a halálos betegségekből is egy félév alatt s abból talán nem az következik, hogy no hisz akkor nem baj. Menjenek a Ludovikába, ott majd egy félév alatt helyre jönnek. De hát a ki küzdelmek közt folytatja az egyetemi tanulmányait? Hiszen hallják, hogy a tanulók legjavát rontják el testileg, idegzetében, tehát lelkileg.

És azt mondja *Grosz* Emil egyetemi orvostanár és vele számos más hozzáértő: kérem, ha túlfárasztattak a gyermekek, az semmi módon sem pótolható, az mindig veszteség.

Örvendetesen kell megemlékezni dr. Schuschny úr az iskola-orvosok szakbizottsága elnökének amaz ajánlatáról, hogy az a bizottság kész közreműködni a gyermekeknek ilyen veszedelemtől való megóvásában.

Dr. *Kollarits* Jenő ideg orvos úr szerint a gyermeknek nem marad önálló gondolkozásra ideje sem, annyira elfoglalják a magolni valók. Tiszta szerencsének tartja, ha a gyermek figyelmetlen, mert ez a figyelmetlenség az ő biztosító szelepe.

Még a hanyag tanulót is megterheli az iskola, mondja dr. *Hollós*, főleg pedig azt, a ki j élességét nem annyira kitűnő eszének, mint szorgalmának köszöni, ezt valósággal megbetegíti.

Dr. Schaffer írja: Nem tagadom, hogy a *kifejezetten* idegerős gyermekek még a mai tantervvel is megbirkózhatnak, a nélkül, hogy idegrendszerük ennek kárát vallaná. Ámde ezek inkább a minoritásban vannak. Dr. Kármán Samu szerint: Az iskola az idegrendszerre hat károsan, s a neuraszténiára predesztinálja, ez pedig a további szellemi munkára (egyetem) is képtelenné teszi. Akaratereje, kitartása gyöngül, az alaposabb tanulásra képtelenné lesz, mi által ismeretei is felületesek lesznek. Egyetemi tanulmányai bevégezése után „fáradt ember” lesz belőle, a ki a tudományok továbbművelése helyett, tisztán csak annyit dolgozik, a mennyi a megélhetéshez, illetve pénzszerzéshez szükséges. Az elpuhult szervezet, s a legtöbb középiskolai tanuló a fentieknél fogva gyengébb szervezetű a szellemi munkában és hamarabb kifárad, figyelmét sem tudja hosszabban koncentrálni s így nehezebben is fog percipiálni, ennél fogva még több időt kell eltöltenie lezckéinek elvégzésével. A szellemi túlterhelés úgy a testre, mint a szellemre nézve egyaránt káros, a nélkül, hogy a kívánt, vagy elérni szándékolt eredményel járna.

A mai tantermek és ezek túlzásfolttsága mellett zárt ablakoknál három óránál többet tölteni egyfolytában egészségi (de szellemi) szempontból (is) káros. Nemcsak, hogy rossz levegőben tartózkodnak, – a melyen csakis *állandó* szellőztetéssel lehetne segíteni – de az előadások alkalmával nyugodtan kell ülniök, a mi a légzési felület kisebbedésével (felületes lélegzetvétel) jár, a mi a vér gázcserejét redukálja. A bajon segíteni csak úgy lehet, ha minden óra után egy teljes negyedórai szünet adatik, ez alatt a terem szellőztetendő, a gyermekek pedig *kényszerítessenek* a szabadba menni, a hol ezen időt játékokra fordíthatják.

A túlterhelés (qualitative és quantitative) az agy normális fejlődésére és így annak működésére is káros. Ezen direkt károkon kívül indirekt károkat is okoz, így: nehezebb perczepciót, az emlékező tehetség gyöngítését, a figyelem hosszabb időn át való rögzítésének

lehetetlenségét, pathológikus szórakozottságot s végül a szellemi szférák renyhébb működését.

Dr. Frey Ernő: A mai tananyag rendkívül nagy terheket ró a fejlődésben levő gyermek idegrendszerére, mert egyrészt a mennyisége oly nagy, hogy avval alig tud megbirkózni és csak akkor, ha azon időt is az otthoni tanulásra szenteli, melyre neki üdülésre és pihenésre volna szüksége, másrészt pedig a tananyag kvalitása nincsen arányban a gyermek szellemi képességével. Ennek folytán a gyermek agyveleje igen gyorsan kifárad, értelmi fejlődése nem halad előre oly menetekben, mint azt a helyesen beosztott tanulás mellett várni kellene. Ebből pedig az következik, hogy a későbbi értelmi működésük is szenvedni fog. Ítéző képességük éléből vészit.

A gyermek-neuraszténiák legnagyobb részét a középiskolai tanulók szolgáltatják; főleg a felsőbb osztálybeli tanulók. Hiszen nagyon érthető is ez. A mai degeneráltabb idegrendszerrel bíró ifjúságnak már a legkisebb fokú túlterhelése az agyvelőnek kimerüléséhez vezet és kifejlődik a tulajdonképeni „degeneré”. Az ilyen gyermek munkaképessége csökken, értelme nem bír fejlődni és a legnagyobb erőmegfeszítéssel sem képes a reá rótt feladatoknak megfelelni. És ebben találok én annak az okát is, miért van aránylag oly kevés jeles tanuló. Ha a tananyag mennyisége csökkenne vagy kvalitása megváltozna, igen sok gyermek megszabadulna a neuraszténia kínos tüneteitől, mert az ki sem fejlődne; mert az 5 órás iskolában szükséges koncentrált figyelemhez járó otthoni 3-4 órás szellemi munkának, a fejlődésben levő idegrendszer semmiképen megfelelni nem tud káros következmények nélkül.

Ilyen hangokban nyilvánul meg az orvosok túlnyomó többségének a véleménye.

Ezekben nyilvánul meg az a vád, hogy mindazok, a kik a tanügyi férfiak közül a mai középiskolához ragaszkodnak, tudatlanok a felől, hogy micsoda károkat okoznak a nemzet legnagyobb kincsében, az ifjúságban, jövőző nemzeti erőnkben.

„Igazi nemzeti veszedelem, a mit a pedagógia nevében a középiskola üz”, mondja *Jendrassik Ernő* egyetemi tanár. Szellemileg és testileg elnyomorítják az ifjúságot.

Ilyen értelmű váddal áll szemben a középiskolai tanárság azoknak legnagyobb részéről, a kik mint szakemberek a felől nyilatkoztak, hogy a gyermek testi és lelki egészségével miként bánnak az iskolában.

Elnyomorítani őket, egészséges épségüket veszélyeztetni buta pedagógiai elvek miatt, mint a milyen például a latin és görög tanításhoz való ragaszkodás, a mire nézve alig akad egyetlen hang is, a mely azt védelmezzé, – vagy legalább a mai mérvekben való tanulását – az lelketlen emberrontás.

Az, hogy az emberek csak néha döbbennek meg azon, hogy mivé satnyítja a gyermeket az iskola, és hogy csakugyan csak egyes

esetek azok, a mikor katasztrófaszerűen áll be az a veszedelem, a mely az orvosok nyilatkozatai legnagyobb részében hangsúlyoztatott, józan embert nem arra indít, hogy eh, nincs is veszedelem, nem ért hozzá, a ki mondja, mert mi pedagógusok tudjuk, hogy az csak ritka eset. Az a ritka eset már a katasztrófa!

Honnan vesznek mentséget a pedagógusok arra, hogy egyetlen egy gyermeket is a testi vagy lelki katasztrófák elé sodorjanak? Olyan hely az iskola, a hol katasztrófának szabad történni? Mentség az, hogy eh, hiszen oly ritkán történik katasztrófa? És ezért nyugodjunk mi bele a pedagógus hozzáértéshez, a mely valamennyi gyereket többé-kevésbé a testi és lelki épség rongálásába tolja? Nem szabad ott az iskolában egyetlen egy gyerekre nézve sem annak a gyanúnak fenforogni, hogy ott testben-lélemben, testi és lelki épségében nem gyarapodik! Micsoda lelketlen tanügyi elv, hogy eh, hiszen nem pusztul bele az iskolába alig egynéhány!

Hát azon a határon kell-e laborálni a pedagógiának, hogy belepusztul-e a gyerek vagy sem? Vidám az a gyerek, csupa életkedv, mert hiszen gyerek, és a természete lehetőleg ellentáll a pedagógiának. Dehát nem az volna-e az iskola legelső feladata: éppen ezt az életkedvet fentartani? Azonban hallották önök az idegorvosokat, mit mondanak, hogy mi történik éppen ezzel az idegegészséggel. A ki a legmeszebbmenően védelmezi is az iskolát, csak azt mondja, kiheveri a gyerek.

Dehát olyan valami az iskola, a mit ki kell heverni? Bele alig pusztul egynéhány? Egyetlen egynek sem szabad! De nem hogy az életnek, hanem a gyermek testi és lelki épsége egyetlen unctiájának sem szabad az iskolában elpusztulnia! Minden unctia, a mi az iskolában a testi és lelki épségből pusztul, vádolja a pedagógiát.

A miket eddig összegeztem, az a gyermekélet fizikai veszedelmére vonatkozott.

A szellemi életre vonatkozólag az a kérdés tétetett fel, hogy az az értelmi világ, a melynek a beoltása céljára történik az a testi rontás, a mit a középiskola végez, hogy az az értelmi világ, a mit az iskolának köszön a gyermek, nem okoz-e lelki veszedelmeket a gyermekben?

Az orvosok közül csak hárman hiszik, hogy az iskola a gyermekben nem idéz elő egészségtelen értelmi és lelki irányt. Egy negyedik nem egészen érthető, mert azt mondja nem idéz elő, de mégis okoz a gyermeklélemben kríziseket az iskola.

A többi szerint az iskola a gyermekben irreális egészségtelen felfogást teremt a világról. Egészségtelen értelmi és általában lelki irányt.

Dr. *Konrád* tébolydaigazgató szerint az az irreális lelki világ, a mely az iskolában készül, az ifjú életet, a mikor a való világra lép, csalódásokra vezet. Fráziának megjárja, ha azt mondja a pedagógia, hogy hát azon is túl kell esni. De az ifjú életnek önbizalmát, és a mi

a legfőbb, az életkedvét csalódásra neveljük, hát azért adjuk a gyermekeinket az iskolába, hogy az első eredménye az életben az iskolának az legyen, hogy ifjú lélek vérszesen megzavarodva álljon az élet előtt, éppen a mire előkészíteni akarjuk?

Némelyik orvos nem tartja olyan nagy veszedelemnek. Mindegy, se kicsi, se nagy veszedelemnek nem szabad ott lenni, az iskolában. Dr. Kollarits azt mondja, hogy csak a neurasztenikusokon fokozódik a dolog odáig, hogy már lelki megbetegedésekhez legyen sorozható, de hogy ez is elég baj. De mennyi a neurasztenikus, és – orvosok mondják – mennyi lesz éppen az iskola miatt neurasztenikus. Hát nem az volna-e az iskolának a legelső feladata, hogy a gyermek lelkét az egészség felé igazítsa? Nem az, hogy derült, vidám életkedvvel fogjon az ifjú az élethez? Lehet-e nagyobb jótétemény, mint megszerettetni az életet? Egyensúlyban tartott lélekkel indítani a gyermeket a jövő küzdelmeibe? És e helyett azt halljuk az orvosoktól majdnem kivétel nélkül, hogy épp az ellenkezője történik a gyermekeinkkel, hogy irreális lélek fejlődik ki bennök.

A léleknek ez az elferdítése *Jendrassik* szerint egyenesen lelki betegségekre is vezethet. Dr. *Parádi* szerint több veszedelmet rejt ez az irány, mint sejtik. Dr. *Deutsch* az öngyilkosságokra utal.

Igaz, hogy mindez elvétve válik katasztrófává. *De ez az irány.* Az elme és idegorvosok szerint ez az iskolai szellem *iránya*. A lélek megnyomorításának a veszedelme környékezi a fiainkat a tanárok keze alatt. Egészséges elmeképességet akarunk és – elme- és idegorvosoknak majdnem egybehangzó véleménye szerint – egészségtelen elmeképességeket fejleszt ki az iskola.

Egy-egy hang azzal védelmezi azt az irreális szellemet, a mely az élet valóságának a felfogásától téríti el a gyermeket, hogy az nem baj, hadd legyenek a gyermeknek illúziói. Illúziói, azaz téveszméi. A kitűnő tanulás már maga téveszme, mondja dr. *Tüdös*: Mint a debreczeni ev. ref. Collegium orvosa (ki a tanulóknak gyógykezelő orvosa is vagyok) a tanulók óriási számánál tapasztaltam túlterhelési jelenségeket. Szándékom azokat önálló munkálatban feldolgozni. A jelenleg követett rendszer éppen azt a hamis ideálmust fejleszti ki az ifjú emberben, melynél fogva csak a felhők közt való járást tartja magához méltónak a nyilvánosság előtt, mi mellett a saját kis önös érdekeit talán sokkal piszkosabb utakon igyekszik munkálni, mint az, a ki reális nevelést kapott. Ezenkívül olyan önhitté és elbizakodottá lesz, hogy megveti és kicsinyli a becsületes munkálkodó embert, magát azok felett állónak képzelet és mint esetleg idővel a társadalom egyik vezetője rendkívül sok kárt tesz a munkás művelt társadalom fejlődésének hátrányára. A mindennapi tapasztalat mutatja, hogy azok, a kik reálisabb nevelést kaptak (ha mindjárt a felsőbb fokon is) mint technikusok, orvosok, természetbúvárok meglelt korukban sokkal nagyobb mértékben meg-

örzik az ideálisabb élet iránti érdeklődést. Ezek között van a legtöbb zeneértő, ezekből kerül ki legtöbb kulturális egyesület választmányja, ezek vásárolnak képeket, ezek munkálják önzetlen odaadással és fáradtsággal az általános haladást, az egészségügy stb. javítását. Ezek az igazi idealisták, a kik eszményekért *dolgoznak*, míg amazok elmúlt idők ideáljain rágódnak, de nem visznek előbbre semmit.

Dr. *Jendrassik* szerint az az irreális nevelés a hazugságra való ránevelése az ifjúnak. Ha megakarjuk menteni ifjainkat, a legsürgősebb azt az irreális nevelést megszüntetni.

Hogy a középiskola több veszedelmet nem okoz a gyermek értelmében, azt egyik elmeorvosunk csak szerencsének mondja. Szerencsére – így szól – kipárolog belőle, a mivel el akarják tölteni. De milyen kár – folytatja ugyanó – milyen kár az elvesztegetett időért és az ifjú lelkének tönkretett fogékonyságaiért. Dogmákat kap s elveszti képességét a gondolkozásra. Igaz, hogy a nyelvészek a kivételek észbentartását, a nyelvtan dogmáit tartják észfejlesztőnek. De semmi önállóság, képtelenség az egyenes eszmemenetre, ez a következmény.

„Képességeket tanítsanak az iskolában, ne szabályokat” – mondja *Jendrassik*. – „A középiskolában csak a dogma járja, a legmegátal-kodottabb lebecsülése minden gyakorlatinak”.

Az elme- és ideg orvosok beküldött véleményét oda összegezhetem, hogy az ország szellemi kórságának a melegágya a középiskola. Ott ferdítik el gyermekeink természetes eszét. Tortúrákkal. Mert hogy az iskola a gyermek fejének tortúra, azt mindnyájan tudjuk. Fellázadunk, a mikor halljuk vagy látjuk, hogy a czirkuszban testi tortúrákkal teszik alkalmasakká a gyerekeket a mutatványaikra. De hogy a gyermekeink lelkileg vannak nyolcz éven keresztül tortúra alatt, abba bele kell nyugodnunk. Azonban a czirkuszi gyerek legalább abból él, a mit belé nyomorgattak. De a mi gyermekeink abból ugyan meg nem élnek, a mi szellemi mutatványokat – elferdítéseket – az iskolában szer-zettek. Orvosaink állítják, hogy lelki elgyöngülés, a mi belőle megmarad.

És ennek a felismerése elől zárkóznak el még ma is a pedagógiai szellemet csináló tanügyi körök. Mi vagyunk a gonoszok, mert ilyeneket kimutogatunk. Hát kérem, nagyobb gonoszság előttem nincs, mint az iskolásgyermekek eszét elferdíteni, azokban hamis, téves gondolkozást kelteni. De sőt tortúrák árán: embertelenség! Tessék elképzelni, hogy gyermekeink eszét nyolcz éven keresztül ficzámítják, és ilyen kificzamadott ésszel állanak ott, mikor az élet munkájában kellene a kenyerüket megkeresni. Szerencsére a gyermekész hajlékony, nem törik a csont és a tanári kar szomorúságára a normális ész valahogy visszahajlik. Milyen keserves szenvedések árán! A hogy kikerülnek, az elmenyomorítás iskolájából kerültek ki. Itt mondják: orvosok!

Társadalmilag üldözni kell azt a kasztot, a mely így sáfarkodik a mi legrágább kincsünkkel, gyermekeink életével, lelki épségével.

Oh, a felvilágosodottabbja velünk tart. Talán a többségük is. De azt a kasztot, a mely úgy akarja folytatni a középiskolai embernyomorítást, mint a hogy ma folyik, üldözni kell! Azokat a tanárokat pedig, a kikben van lélek, van szeretet, nem a pedagógia iránt, hanem a gyermekélet iránt, kérem, mindazoknak az orvosoknak a nevében, a kik itt majdnem mind azt mondják, hogy az iskolai oktatás egészségtelen elmét fejleszt ki a gyermekekben, kérem, ne késlekedjenek frontot csinálni annak a nagyképű tudatlanságnak, a mely az ő cselekedni valójukat megszabja. Így is hálás minden szülő az iránt, a ki enyhíti a gyermeke sorsát jóindulattal, szeretettel. De a nemzet hálájára tarthatnak számot, ha megtörik a hivatalos tanügyi kasztot, a melynek akarva nem akarva többé-kevésbé minden tanár kénytelen meghódolni. Mert az nem elég védelem, hogy vannak okos, felvilágosodott, gondolkozó tanárok, a kik enyhíthetnek a bajokon. Az kell, hogy ne legyen maga a tanügy, alapjában, elvei szerint, berendezettségénél fogva: embernyomorítás.

Hiszen az isten szerelméért, az iskolának, a hol a gyermekeink élnek, a gyermekélet boldogsága körének kellene lennie. Lelkileg éhesen, szomjasan kerül oda a gyermek. Hisz természeténél fogva csupa tudvágy, csupa cselekvésvágy. Éhes, szomjas, tevékeny a szelleme és ott táplálkozni, cselekedni akarna. Nincs nagyobb öröme, mintha kielégítik a benne ébredező szellemi éhséget, szomjúságot. Csupa lelki örömök világának kellene lennie az iskolának. És csak arra kellene vigyázni, hogy valami mohóság meg ne zavarja azt a lelki táplálkozást. És mit csinál a középiskola azokkal a csupa éhes, szomjas mozgásra kívánczó gyermeklélekkel. Kövekkel eteti. Megrothadt extraktumokkal. Mindenfélével, a mit nem tud megemészteni. És mikor megcsömörlött: csak egyél, muszáj, ezt a hulladékot is le kell még nyelned! Ha be nem veszed, megbüntetünk! Haza írunk! Beírjuk a bizonyítványodba! Az apád megver!

Az istenért, tessék elgondolni, mit mívelnek azzal a gyerekekkel? Az, hogy némely gyerek beveszi, a mitől utálkozik és kihányja, ez legyen az összes megnyugvásunk?

Persze, hogy a szülő azt hiszi, hogy annak úgy kell lenni, és az is még kínozza a gyereket. Nem fekszel le, a míg le nem ment a szellemi torkodon! Nem alszol addig! Lusta rózsz kölyök! Pedig asszonyaim és uraim, a gyerek a jó, a gyerek a kedves és ő csak az isten adta természetével védekezik, a mennyire bír, a rontás ellen, a tanárok ellen!

Azt tessék a társadalmi tudatba átvinni és terjeszteni, hogy a gyermek nem utálkozik, nem lusta az iránt, a mi az ő eszének való! neki nem teher azt bevenni, a mit meg bír emészteni az ő serdülő agyveleje. Csak az iránt utálkozik, az iránt lusta, a mi nem az ő agyvelejének való, a mi neki megemészthetetlen.

És tessék megszívlelni Jendrassik tanárnak – a ki oly szíves volt feleleteit mind bőven indokolni is – azt a mondását, hogy az igazi

gondolkozási képesség csak azokban fejlődik ki, a kiknek értelmi képességük lassan, de soká fejlődik.

Azon tortúrák között, a melyek az iskolában folynak, vannak ünnepélyesek. Rendesen iparkodik a gyerek alólok kibújni, de néha nevéen szólítják és nem bújhat el. Hogy a klasszifikál és jó-e? e felől megoszolnak a vélemények. Sokan károsnak, sokan az ambíció serkentőjének vélik. De a vizsgák ellen már általánosabb az orvosi elítélő vélemény. Az a gyerek idegrendszerének súlyos megrázása. Az összes orvosok közül azonban csak kettő van, a ki az érettségiről azt mondja, hogy az nem káros. A többi, többé-kevésbé, mind a legveszedelmesebb iskolai momentumnak tartja, a mit föltétlenül meg kell embertelenségénél fogva szüntetni.

Dr. *Deutsch* szerint a gyermek öngyilkosságának legnagyobb része ennek köszönhető.

Jellemző, a mit dr. *Orosz* Menyhért ír: Figyelje meg valaki az osztályt. Minden szív dobbanása majdnem hallható; a szemek a veszedelemtől szinte kidüllednek, az arczvonások komorakká lesznek, valóságosan eltorzulnak. Egy tanulót szólított nevéen a tanár. Mély sóhajai a megkönnyebbülésnek. Ámde a felelő legtöbb esetben elveszti lélekjelenlétét. S hány tanuló van, a ki óra előtt hibátlanul felmondta társának a leczkét, ilyen izgalom közepette a tanár előtt száját se tudja kinyitni. A modern pedagógusok különben a felelés ezen módját kerülik már. (Legyen érte elismerés részünkről.) Csodálatos! A gondolkodni akaró és tudó tanárok már maguk is belátták a vizsgák, beleértve az érettségi vizsgák haszontalan voltát; a modern pszicho-pathológia minden kétséget kizáró módon bebizonyította e vizsgák káros, romboló, soha nem reparálható voltát, – az idegrendszer erős megrázkódását – s mégis ragaszkodik hozzájuk a konzervatív, a bornírt vaskalaposság. (Kéjesen fürödve a tanulók keserves verejtékében, s gyönyörködve a feldúlt arczvonásokban.) Itt már bizonyítani nem szükséges, itt már csak tenni kell. A vizsgák egy része emberkínzás, másika szemfényvesztés. Mindkét okból törlendő.

Ez is nagyon jellemző, a mit dr. *Donath* egyet, tanár mond: Ámbár én magam mindig elsőrendű középiskolai tanuló voltam és mindenből kitűnően érettségiztem, még 40 éves koromig előfordult az nálam, hogy rossz álmom volt, melyben azt álmodtam, hogy az érettségire, különösen magyar történelem és irodalomtörténelemre még nem vagyok elkészülve, a mire izgatottan felébredtem és örültem, hogy azon már régen túl vagyok. Már pedig mindig könnyen tanultam és egészséges idegrendszernek örvendtem.

Minő nyomás, minő ideges vihar lehet az olyan, a mely még negyven éves koráig is felkelti az embert álmából!

Hát kérem, tisztelt hallgatóság, azt hiszem épen elegendő, a mit az orvosok a középiskolai oktatásunk tetet és lelket ölö embertelenségéről mondanak. Azt hiszem, teljesen elegendő arra, hogy megren-

düljön önökben a lélek, hogy kikre van bízva a nemzet jövőendő életereje?

Mind ez az embernyomorítás pedig történik azon a szent czímen, hogy művelt embereket akarnak nyomorítani a gyermekekből. Hogy a műveltség kérdése hogy áll, arra mindjárt rátérek.

Csak egyik orvosnak a szavával kívánom még ezt a fejezetet bezárni: „Az igazi gondolkozási képesség csak azokban fejlődik ki, a kiknek értelmi képességük lassan, de soká fejlődik.”

II.

A Társadalomtudományi Társaság által intézett kérdések másik csoportja intéztetett olyanokhoz, a kiket úgy ismerünk, mint a gyakorlati élet embereit a legkülönbözőbb ágakon s a művelt társadalom elemeit. Hiszen a középiskola tulajdonkép ezeket, ezeknek az általános műveltségét készítené elő. Lássuk, mit szólnak ezek az iskolához a műveltség szempontjából.

Tulajdonképpen csak hatan vannak 64 közül, a kiknek a középiskola úgy jó, a hogy van.

Emmer Kornél úr a leglelkesebb védője a középiskolának: A tanterv, gyakorlatilag véve „as a wohle” jó és fenntartandó; mert az elérhető tudás minden ágához megnyitja az utat s követi a természet példáját, mely a virágok, magvak és csírák pazar mennyiségét produkálja, számítva a nagy mennyiségű veszteségekre.

Mennél több esik termő talajba, mennél több ragad a tanulóra, annál jobb! Mindent, a mit nyújtanak, nem fog asszimilálni, de mi megelégszünk, ha mindazt asszimilálja, a mire legtöbb fogékonysága, hajlama, s szüksége van s alkalmilag feléled majd sok meg nem becsült és elfeledettnek látszott ismeret is. A beraktározott benyomásokat, ismereteket, egyéniségéhez képest rendezzi, kiegészíti, bővíti és hasznosítja az évek folyamán. Egyébiránt a tanártól és a módszertől függ, hogy a cél és az eszközök között helyes arány legyen, Tanfériaink különben azzal vigasztalnak, hogy a mai magyar tanuló sem így, sem úgy nem engedni magát túlterhelhetni.

A kultúra folytonosságának megőrzéséről van szó; nem arról, hogy Vergiliust eredetiben olvassuk segédeszköz nélkül. Műveltnek művelt lehet olyan ember is, a kire nézve latin nyelv, irodalom és történelem nem létezik, de örökké érezni fog valami hiányt nevelésében s valami félszegség mindig érezhető lesz rajta. A műveltségi parvenü feszélyezettsége kíséri lépten-nyomon. Históriai áttekintés, belátás nélkül, korunk helyes megítélése, a jövő, a haladás előkészítése nem is képzelhető. Modern remekírók sem élvezhetők történelmi ismeretek nélkül.

A latin és görög nyelvtan bámulatos épülete pedig mint általános gondolkozási és gondolatközlési mintaforma, kimondhatatlan becsű műveltségi alaptényező.

Idegen élő nyelvet az iskolában, a hol 50–80 hallgató zsúfolódik egy tanteremben, tanulni nem lehet. Nyolcz éven át sem. Házilag egy tél alatt elsajátíthatja a gimnáziumból kikerülő fiatalember, a kinek jó grammatikai alapja s bizonyos latin és görög szókincese van. Olasz, francia, angol nyelv egy-egy egyetemi évre.

Weis Berchtold úr szerint az iskola helyesen ápolja a szükséges *ideálizmust*. ő úgy véli, hogy sokkal inkább megnehezíti az ifjúnak a való életben való eligazodását a nálunk elterjedt sok *ferde eszme!* Az öregek sem képesek a valóságot pontosan megfigyelni és most azt a gyermekektől kívánnók? Pontosabb megfigyelést nem lehet tanítani, mint az iskola.

Szüllő Géza országgy. képviselő úr azt mondja: A gimnázium szaktudást nem ad, de rendszeres gondolkozásra szoktatja rá a fejlődő emberi értelmet. A grammatika a rendszeres gondolkodás egyik eszköze, tehát hasznos; a klasszikusok világnézete, filozófiája s az antik világ egész mélysége az első benyomások alatt álló ifjú lelkének érzékenységre megbecsülhetetlen. A latin tanítást szükségesnek tartom, s nem tudok klasszikus műveltséget elképzelni e nélkül, ez azonban távolról sem jelenti azt, mintha műveltség más nevelés mellett nem lehetne. A gimnázium azonban nálunk nem az életre nevel, a mai szisztéma mellett, de az egyetemre készít elő.

Ha a gimnáziumot mint életpályát nyújtó iskolát nézzük, akkor e gimnázium sehogyan sem felel meg céljának s rossz. De nem e célból állították fel. A kik oda tódultak ok és hivatás nélkül, azért ők a hibásak. Az élet, az élet-filozófia, a gondolkodásmód betegessége társadalmunkban, az a rossz, de nem az iskola.

Dr. *Ullmann* Pál ügyvéd úr szerint az iskolák csak magasabb, ideálisabb szempontból tárják a tényeket a tanuló elé, s ez helyes is, mert az élet durva valósága az itt nyert idealizmus hímporát úgyis letörli. *Győry* Lóránd miniszteri titkár emlékszik arra, hogy tanárai jóformán kivétel nélkül figyelmeztették, mi a különösen megtanulandó és mi az, a mit csak a bővebb megértésért adnak elő. *Ő se akarja a gyermekeket az illúzióktól megfosztani*. De azért ő is sokat könynyitene főleg grammatika terén.

Nem érdektelen egy urnák, a ki saját maga kért ivet, hogy véleményét bejelentse, *Kaiser* Bernát keresk. ügynök urnák, a következő jellemzetes reflexiója: Az élet és iskola közt oly óriási a különbség, hogy a kettőt egy és ugyanazon időben tanulni, elsajátítani, kellően megérteni, teljesen kizárt dolog: annyival is inkább, mivel az életben meglelt korú emberek vívják a létért való harcot; titáni érdekharcot folytatnak lépten-nyomon egymás ellen, míg az iskolában fejletlen és gondtalan gyermekek élnek boldog idejüket és ennél fogva az iskola be nem mutathatja a való életet. Az iskola pl. ekként kénytelen tanítani: Senkiről sem szabad rosszat föltételezni, avagy pláne állítani, míg kétségkívül be nem igazolódott, hogy az illető gonosz ember, mert a

gyanú öl, a rágalom veszedelmes és büntetendő cselekmény. Viszont az élet így tanít: Senki szavának ne higyj feltétlenül, mindenki szavát kételkedve fogadd, mert sok a gonosz ember, szóval előbb bizonyítsa be, hogy szavahihető. A tanárok és tanítók maguk is naiv, könnyen lépremenő ügyetlen lateinerek – tisztelet a kivételnek!

Ezekkel azonban kimerült a középiskolai mai oktatásunknak a védelme.

A többieknek már mind súlyosabb vádjai vannak a középiskola ellen. Pedig van ezek közt is *négy*, a ki a klasszikái oktatásnak mindannak daczára híve. Így dr. *Gorove* László volt országgyűlési képviselő, földbirtokos.

Dr. *Török* Arthur szerint: Ha nemcsak nyelvtani szabályokat tanulna az ifjúság, hanem Thukydidest, Tacitus Annaleseit s Germániáját és Sueton Caesar képeit olvasnák, úgy bátran tekinthetne a világba és éles emberismeretet és életbölcsséget sajátítana el!

A leglelkesebb védője a klasszikái oktatásnak *Rákosi* Jenő. De ő is előrebocsátja, hogy kárbaveszett a gimnáziumi tanulás a tanulók nagy többségére nézve, mert az csak kiváló tanulóknak való.

„Botránynak és együgyűségnek tartom, hogy nyolcz évig tanítanak egy nyelvet s nem tudják rá a fiatalságot megtanítani. Képtelenségnek tartom, bármely nyelv grammatikáját tanítani, még mielőtt magát a nyelvet megtanultuk. Anatómiát test nélkül tanítani bolondság. Elő idegen nyelvek tanítása nem az iskola dolga. Az iskoláé az, hogy a fiatalság, mikor a középiskolát elhagyja, tanulékony legyen, s magával hozza azt a fegyverzetet, a melyet az életben többé meg nem szerezhet. Ebbe tartozik Magyarországon okvetetlen a latin nyelv jó folyékony tudása. Ezen kezdődik a felsőbbrendű, históriai magyar műveltség.”

Megvallom, ezt én nem értem. És azt hiszem, sokan vagyunk itt, a kik nem értjük. És ha itt volna Rákosi Jenő úr, megkérnök, hogy magyarázza meg. Miért kezdődik a felsőbbrendű históriai magyar műveltség a latin nyelv jó, folyékony tudásán?

Aztán így folytatja Rákosi: Az ifjúságot nem fordítja el sem a jelentől, sem a valótól a múltnak és a régenmúltnak a tanulmánya. Ellenben elméjébe plántálja a históriai perspektívát, a melyben ő is egykor (ha tehetsége és ambíciója van, a mely a nemzet szolgálatába vonja) állani fog s kisebbnek vagy nagyobbak fog látszani az utókor szemében. A múlt tanítása nem egy elvont idealitás, hanem egy ideális realizmus. A jelent megtalálja az életben, a mely sivár és kietlen marad, ha az emberiség múltjának ismeretéből és szeretetétől elszakadva lép bele, s az iskolában azzal vesződik.

Még dr. *Giesswein* kanonok, a Szent István társulat alelnöke védi a klasszicitást a következőleg: A latin nyelv oly ismeretére, hogy szövegeket nehézség nélkül olvashasson, szüksége van nem csupán a filológusnak és theológusnak, hanem a bölcésznek, történetírónak és még igen sokszor a jogtudósak is. Hozzáteszi azonban ő is, hogy

modern tanrendszerünknek az a hibája, hogy a latin (s ép úgy a görög) nyelvet kizárólag filológikus szempontból kezeli.

Még *Heidelberg* Ödön tagtársunk nyilatkozik úgy, hogy a klasszikai tanultságban kitűnő embereknek egy nagy előnyük van a többi halandók felett, az, hogy ha nem is boldogulnak jobban, de mindenesetre boldogabbak.

A többi aztán mind csupa lázongás, hogy micsoda örültség, bornírtság, hogy gyermekeket nyolcz éven keresztül ókori világokkal, nyelvvel rontanak, senyvesztenek, butítanak.

Még a mérsékeltobbje is fellázad azon, hogy a gyermekeket nyolcz esztendőn keresztül úgyszólván napról-napra latinnal gyötrik.

Hallják *Friedmann* Bernát urat: Minden megváltozott körülöttünk, csak a középiskola tanterve és tananyagja ugyanolyan lényegileg, mint a minő 50 év előtt volt. A latin nyelv erőltetése nem egyéb régi szokásnál. A tanférfiak, a kik mint szakférfiak persze megtanulták, azt hiszik, hogy e nélkül meg nem állhatna a világ, mert minden szakemberben kipuhtíthatlanul él az a meggyőződés, hogy a mit ő tud, az szükséges ismeret s a ki azt nem tudja, az nem is művelt ember. Pedig a gyakorlati életben mozgó laikus régtől fogva érzi és tapasztalja, hogy ha annak a 8 évnek, mit a latinnal pocsekólnak el, csak egy kis részét valamely idegen élő nyelv alapos tanítására fordítanak, ez a fiatalság műveltségét és gyakorlati fejlődését sokkal jobban mozditaná elő. Ezt merem állítani, bár jól tudok latinul, de én oly kevésé vettem és veszem hasznát, mintha éppen nem is tanultam volna meg.

Egy másik jogász, *Teller* Miska úr, írja a következőket: A nyolcz osztályon keresztül majdnem kivétel nélkül jeles osztályzatom volt, úgy a latin, mint a görög nyelvből. Ennek daczára a görög nyelvet 1–2 évvel az érettségi vizsga után teljesen elfelejtettem, latin nyelv tudásom pedig évről évre csökkent. Ebből azonban semmi kár nem származott reám, mert még arra a kevés latin -tudományra is alig van szükségem, a mi 15 évi feledés után megmaradt. A latin nyelvnek főleg római jog tanulásakor vettem hasznát. Erre azonban két megjegyzésem van. A római jogot lehetne oly formában is tanítani, hogy egészen minimális latin tudást tételezne csak föl. Második megjegyzésem, hogy tapasztalatom van arra, hogy reáliskolát végzett jogászokollégáim egy év alatt jogi stúdiumuk mellett annyira megtanulták a latin nyelvet, hogy letették pótlólag a latin érettségi vizsgát, és a mai tanítási mód mellett is kítüntetéssel alapvizsgáztak.

Köszönhetek-e valamit annak a reneteg munkának, a mit a latin nyelv tanulására fordítottam, nem tudom megállapítani; ez meghaladja fiziológiai, pszichológiai, biológiai ismereteimet. Nem tudom erősítette-e emlékezőtehetségemet, előmozdította-e logikus gondolkodásomat. (Nem hiszem.) Én úgy érzem, hogy a mi hasznát vettem a latin nyelvnek, mint ilyennek, azt elérhettem volna, ha csak a gimnázium 7-8-ik osztályában tanították volna egész felületesen, könnyű

rendszerrel, a mélységes nyelvtani szabályok teljes elhagyásával. Akkor is elég tudásom lett volna a római jog tanulásához.

Jakobi Olivér tagtársunk: Elképzeltetlenségem tartom, hogy ha most kellene középiskolai tantervet csinálni Magyarország számára, abban a latin nyelvnek bármi különös szerepe volna.

A latin irodalom, a latin erkölcsök, a latin politika oly kevés érdekléssel bír a mai korban, hogy semmiféle okunk nincs épen ezt a materiát, épen ezeket az ideológiákat beleültetni korunk gyermekeibe.

A való életet iskolában megtanulni nem lehet, az iskolában elsajátítottak csak nagy vonásokban, irányokban maradnak meg, ennél-fogva az iskolában minden jót túlozni kell.

Nem törvényeket, hanem jogszerű etikát kell tanítani, mi mellett a jog ismertetése, is kívánatos, sőt szükséges, s viszont a vallásoktatás felesleges, nem történelmet, hanem optimizmust kell tanítani, nem tényeket, hanem ideálokat kell adni, szóval nem annyira tanítani, mint inkább nevelni kell. A nagystílű nevelésnek persze egy hatalmas eszköze a világ megismertetése egyrészt, s a minden foglalkozáshoz szükséges általános alapok előkészítése.

A mai középiskola nem éri el a célát, azonban nem akadály a reális fejlődésnek. Sőt Magyarországon nincs elég idealista, mert a nembánomság és lustaság nem idealizmus.

Ellenben az ismeretek közlésénél nem régi világok idealizmusa az az ismeret, melylyel gyermekeinket megtömjük, hanem jelen tudományunk eredményei.

Jakobi Andor: Egy sok tekintetben merőben alacsony művelődésnek ez az erőszakos életfentartása, sőt a nevelés középpontjává tétele egyenesen merénylet a haladás ellen. Ha valaki római-görög archeológiát akar üzni, ám tanítsák annak a latin és görög nyelvet az egyetemen. Egyebekben adjanak elő a gimnázium felső osztályaiban egyetemes művelődéstörténetet és abban – a többi ókori kultúrákkal együtt – ismertessék a görög-római. Különben is a mai latin-görög tanítás eredménye általában egyenlő a semmivel.

A gyermek egész fejlődési kora alatt minden összejátsszik arra, hogy a világról hamis képet nyerjen. Lerakják az alapot a gyermekmesék. Ezekkel belelökik az ábrándozásba. Az elemiben jön a Biblia. Ezzel teletömik a gyerekeket, a középiskolában jön a római-görög kultúrhaszugság, a naczionalista haszugság és ezer egyéb haszugság, a poétikus elemek túlbecsülésével az egész vonalon! Azután okvetlenül jön a kiábrándulás, s ezzel az erkölcsi nihilizmus. A mai nevelés nem termeli, hanem pusztítja az ideálokat.

Frankl Béla ügyvéd tagtársunk: A tanterv idézett célja haszugság és nagyképű frázis. A valóságban, a „latin nyelvtanítási oktatásnak” nevezett szellemi inkvizíció éppen ellenkezőjét éri el mindezeknek. A 8 évig gyötört tanuló nemhogy ez alapon a római nép állami, társadalmi és műveltségi viszonyait meg nem ismeri s az írókat meg nem

érti, hanem oly mély csömört és bosszús hangulatot hoz ki magával az iskolából, hogy messziről elkerül mindent, a mi római. Ám feltéve, hogy a jelzett cél eléretnek, az így szerzett ismereteket sokkal hasznaltalanabbaknak, jelentéktelenebbeknek tartom, hogysen a gyermek testi és lelki egészségét 8 éven keresztül rendszeresen aláásni szabad volna. A pozitív szellem hiányának, a középkori szellemi hulladékokon való rágódásnak szomorú jele az, hogy e kegyetlen, lapos szellemű nép intézményeit és eszmevilágát, melyből semmi sem maradt reánk átkos, barbár jogrendszerén kívül, még mindig fontosabbnak tartják, mint azt, hogy az embert származása és a világegyetemet mozgató evolúció elve felől már korán felvilágosítsák.

Ám búvárkodjanak e tudnivalókban a szaktudósok. De latin kényszerzubbonyban megnyomorítani a fejlődés legkritikusabb idejében levő ifjúságot, bűn és merénylet az emberiség ellen! A latin műveltség ostoba frázis, s ha csak azokat lehetne művelteknek tekinteni, a kik az iskolai feltételeknek megfelelnek, akkor azt hiszem, a római pápán kívül alig volna művelt ember a földön. Ám adják a „klasszikus műveltség” keresztes vitézei az angol királynak, vagy a német császárnak kezébe Horatius pakfong ódáit, s meg vagyok győződve, hogy minden hajuk szála az ég felé fog állani annak a műveletlenségnek láttára, a mit e két úr fog véghezvinni.

Valóságos nemzeti szerencsétlenség ez a klasszicitás!

A középiskola a való étellel semmiféle viszonyban nincs. A középiskolából kikerült tanulók 90%-a nem tudja megkülönböztetni a búzalkalászt az árpától, mert ilyeneket legfőllebb csak a növénytanban látott rajzban, nem tudja városban lakik-e vagy községben, s ha illetőségi vagy erkölcsi bizonyítványra van szüksége, azt hol kell kérnie.

A mi a történelem tanítását illeti, az nem egyéb, mint évszámok és háborúskodások krónikája. A „magister vitae” semmi egyébre nem tanítja az ifjakat, minthogy az emberek Ádámtól Napoleonig nem tettek mást, mint verekedtek. S a ki e verekedés közben legtöbbet tudott agyonverni embertársai közül, az lett a leghatalmasabb „hős” és nagy hazafi lett, a ki előtt hódolattal hajolt meg jelen és utókor. Hogy ezenközben valami más is történt, hogy az emberi értelem szakadatlanul vívja a maga nagy csatáját a butaság és gonoszság ellen, s ez fontosabb az emberiségre, mint egész városok népességének még oly „dicső” lemészárlása, s hogy a „hősök” és „nagy” királyok e nagyszerű haditényei mind a birtokosok rendjének fenntartására s a birtoktalanok elnyomására irányultak, s hogy eddig, nagyban – egészben még mindig milliók pusztulnak el egy miatt! – mindezt az élet mestere nem tanítja a középiskolában.

A frázisok szeretete, az egyoldalú, sőt a tévesen értelmezett hazaszeretet és hazafiság megakadályozza őt az igazság megismerésében. A lármás színpalhasogatókban látja az ideált, s a dolgok mélyén rejlő igazságot képtelen észrevenni.

Figyelemreméltó *Ignotus* elmékedése: „A latin (s a görög) nyelv tanítása a középiskolákban egyszerűen *rudimentalis* maradvány olyan időkből, mikor a humaniorák tekintettek műveltségnek s a latin nyelv volt a közvetítő stb. nyelv. *Intelligens* embereknek, a minők elvégre a filológusok is, nem nehéz *utólag* theóriákat találniok arra, hogy miért „szükséges” ez a nyakunkba szakadtság. De az ő motívumaikkal ugyanily fényesen meg lehetne okolni azt is, hogy a mai művelt ember s így a középiskolai tanítás sem lehet el pl. az arab és a zsidó nyelv ismerete nélkül, – a mit pedig a disciplina elme- és lélekképző hatásáról regélnék: ugyan-e hatásokat el lehet érni minden egyéb tudományos disciplinákkal s azonfelül a modern nyelvekkel is.

A mi egyébként a nyelveket illeti: bárminő barbárságnak tessék is, de kimondom azt a hitemet, *hogy a nyelvek tanítása a középiskolában semmi egyébire nem való, mint hogy a gyerek azt a nyelvet meg is tanulja*, tehát mindenekelőtt és felett azokat a nyelveket kell a középiskolában sőt már az elemitől kezdve is megtanulnia, a mikre az életben szüksége van, tehát nálunk Magyarországon első sorban a német s a francia nyelvet, és legalább is fakultatíve az angolt. Ha ezzel szembe azt vetik a filológusok, hogy iskolai tanítás rendjén nyelvtudást tanítani lehetetlen: ebbe a nem szakkbéli nem szólhat bele, (noha például hivatkozhatnék a régi zsidó iskolákra, melyek sok tekintetben barbár módszerrel, de más tekintetben a mai Berlitz és Langenscheidt módszerhez hasonló szakoktatással igenis megtanították a héber nyelv tudását, s tanítják Oroszországban ma is, úgy hogy Varsó stb. helyeken a héber nyelv eleven irodalmi, sőt közvetítő nyelv is) de föltéve, hogy így volna, *akkor a középiskolának, ez impotenciája bevallása után, nincs joga lefoglalnia az emberek életéből azokat az esztendőket, melyekben egyedül ér rá tanulni, tehát az élet számára való ügyességeket és ismereteket is megszerezni*, s még ez éveken belül is szinte cinikusán rászorítania az ifjú emberi állatot a test- és léleklő *over working*-ra, mikor egyfelől annyi órát tanít s annyi otthoni munkát ad, mintha a gyerek semmi egyébért nem élne, mint az iskoláért, másrészt azonban minden gyakorlati disciplinában és ügyességben magántanulás útjára utasítja.

Egyszerűen deklarázálja az életért való küzdelemben, s innen az a nonsens, a miről általános a panasz az „intellektuálisok” közt, hogy „tudatlan” börziánerek és ágensek és törtetőök stb. jobban boldogulnak az életben, mint a művelt és tudós emberek. Az oka az, hogy azok a naturalisták, ha durván és fogyatékosan is, de sokat tudnak, mert sokat tanultak az életben, ellenben mi „tudósok” egyszerűen tudatlanok vagyunk és lenézvén az „ordenaré” életet, gyakorlatban sem szerzünk benne legalább routinet.

A klasszikus és humanista rendszer éppen azt nem éri el, a mit állítólag akar: hogy a jelennek a múlttal való összefüggése érzését oltaná a tanulóba, az emberiség történetének eszméjéről és folyamatos-

ságáról való tudatot. Az egyoldalú latin-görög hajlandóság vakká tesz bennünket a civilizáció *igazi* története iránt.”

Ezek az urak adnak illusztrálóbbs kifejezést annak, a mit a többiek rövid feleletekben foglalnak össze, hogy minő ostobaság a nyolcz éven keresztül ókorral és latinnal való gyöttrése az ifjúságnak, hogy azt károsnak tartják. Egyrészők lényegesen redukálni kívánja a tanításukat, másrészők teljesen kiküszöbölni.

Azt hiszem, itt a szülőök kategóriájáról van szó, s nyilvánvaló hogy ők kénytelenek a gyermekeiken olyan nevelést túrni, a mit oktatannak tartanak. Könnyű erre a tanároknak azzal felelni, hogy hát miért nem küldik a reáliskolába a gyermekeiket. De talán érthetőbb beszéd a szülőké, mikor azt mondják, azért nem, mert nem akarom a fiamat bizonyos pályáktól már 10 éves korában elzátni. Mint az orvosi pályától, a hova a latint megkívánják, pedig semmi szükség reá. Sőt, orvosok írják, hogy azt a pár technikus terminust, meg a receptet, a mit szokásból latinul írnak – bár nem kell, mert Franciaországban például nem írnak latin receptet – még azt a receptet sem tudják az érett ifjak helyes genitívusszal írni. Meg a reáliskolán el vannak a gyerekek zárva a *jogászságtól*. Ok nélkül. Mert hisz a mit a rómaiaktól kell megtanulni, csak odaadhatnák talán a professzorok magyarul is.

Az igaz, hogy egy fő-fő tanfelügyelő mondta nekem: hja kérem, igazodni kell az életnek az iskolához. Persze, hogy az iskola igazodjék az élethez – az szinte egész meglepő, furcsa, bizzarr gondolatnak tetszik azokban a körökben. Ilyet csak olyan ember mondhat, a ki nem ért a dologhoz.

Hogy aztán az iskolai intéző tanfőrfiak mennyire értenek a dologhoz, arra nézve jellemző a grammatikai oktatás.

A megkérdezett uraknak a felől kétségeik vannak, hogy egyáltalán vették-e valaha hasznát a magyar nyelvtannak, vagy sem. Egyrészők azt hiszi, hogy öntudatlanul mégis, másrészők meg, hogy az iskolában tanított magyar nyelvtan őket ugyan nem segítette soha.

Hanem e tekintetben bizonyára legmértvadóbbak azok, a kik *hivatásszerűen* foglalkoznak a magyar nyelvvel, az írók. Itt van például *Rákosi Jenő*: Az anyanyelvét nem a nyelvtanból tanulja az ember. Az anyanyelv, az vadon él a nép ajkán, tisztábban, a míg iskola és grammatika egyáltalán nem létezik. A nép nyelvét azok rontják meg, a kik grammatikát tanulnak és többé-kevésbé tudnak. A grammatikának a nyelvtudáshoz semmi köze. A műveltséghez csak annyiban, a mennyiben egy ismeretág és tudomány. Magyar grammatikát egyébként egy-két professzoron s katexokén grammatikuson kívül Magyarországon senki sem tud, az akadémikusok $\frac{1}{10}$ része nem tud.

Gárdonyi Géza szerint a nyelvtan *nem* alapja a nyelvtudásnak, hanem csak elmélete. Millió meg millió magyar van, a ki nem ismeri *Simonyinak* a szőrendről írott tanulmányát, de azért hibátlanabb a szőrendje, mint a *Simonyié*.

„A nyelvtanok nincsenek kapcsolatban az élet nyelvével. Elméletek. A magyar nyelvtanok írói pláne magyarul se tudnak. Nyelvtant csak annyiban kell tanítani, a mennyiben a helyesírásra fundamentumul szükséges.”

„Sohase vettem hasznát a grammatikai tanulásnak. Káromra volt. Ma is kell küzdenem ellene, mikor írok.”

„A nyelvtudomány épp olyan szaktudomány, mint az embriológia.”

Herczeg Ferenc: Tapasztalatom szerint gyermekeknél a grammatika a nyelvtanulás akadályá. A gyermek a fülével tanulja meg leggyorsabban és legjobban a nyelvet.

Ignotus a kérdésre, hogy az értelmes és jó előadás szempontjából vette-e hasznát a grammatikai fogalmak és szabályok betanulásának, azt feleli, hogy *nem!* „Éppen azért, mert gyerekkoromban gyötörték velem, a helyett, hogy a felső osztályokban tanítottak volna rá, hogy utólag tudatosá is váljak bennem az ösztönszerű gyakorlati nyelvismeret. Ugyanezért, csak harmincz éves koromban nyílt meg előttem a teljes szépségében és jelentőségében a filológia. Kis gyerekkoromban nem voltam ilyesmire való.”

Vérszi József: a magyar nyelvet a grammatika satnyítja el.

Lyka Károly kijelenti, hogy ő sem köszön semmit a grammatikának.

Így nyilatkoznak az írók, a kikre nézve pedig legelső sorban volna legalább valami értéke a magyar nyelv tanításnak, ha egyáltalán érne valamit.

Ugyan kérem, tessék otthon elővenni valamelyik gyereknek a nyelvtanát és megnézni mi van abban. Mit kell a gyermeknek a nyelvtan örve alatt a koponyájába befogadni. És jusson eszükbe akkor egy *gimnáziumi igazgatónak* a mondása, a ki azt mondja: kérem ezek a gondolkozni nem tudó professzorok nem ismerik a nyelv életét, csak a holt nyelveket. És csinálnak az élő, eleven nyelvből is holtat. Ez a grammatika.

Jellemző *Lánczy Jenő* urnák a nyilatkozata: Most férfikoromban olvasva a tankönyveimet, lehetetlennek tartom, hogy azokat annak idején megérttem. Persze akkor, diákkoromban azt hittem, hogy értem.

Fischhoff Samu banktitkár úr ezt mondja: Mindennapos jelenség, hogy a középiskola felsőbb osztályában a tanulók nagy része nem tud magyarul írni. Sőt állásomban számos oly folyamodvány kerül a kezembe, melyekben érettségít tett ifjak ejtenek helyesírási hibákat. Stílusról sejtelmök sincs, de még helyes pontozásról sem. Ezt csak a gyakorlatban tanulják meg.

Wolfner József könyvkiadó úr is hasonlót tapasztal: Hányszor megtörténik, hogy középiskolában *jól* érettségizett fiúk nem tudunk helyesen, világosan megfogalmazott levelet írni, sőt megesik, hogy még a helyesírással sincsenek tisztában.

A műveltség hazug álarcza alatt hirdeti a hivatalos pedagógia,

hogy a gyermekeket így kell klasszikusan oktatni. Kihalt világok lelkét és kihalt nyelvek élettelen gondolataival anyanyelvünket is.

Ígaza van annak a pedagógiai írónak, a kire az imént is hivatkoztam, midőn azt mondja, mindent a klasszikusokból akarnak tanítani, de hogy a klasszikusok hogy tanítottak, azt nem tanulják meg.

3 hogy ennek a hánytorgatott iskolai műveltségnek a kérdése hogy áll az élet emberei előtt, arról hadd olvasok szintén szemelvényeket azok feleleteiből, a kik felfogásukat indokolták is.

Hegedűs Lóránt pl. szinte egy gyönyörű esszét ír: I. A gazdasági világv versenyben mi folyton jobban és jobban elmaradunk, pedig ettől függ jövőnk. Elmaradásunkon kétségtelenül semmiféle mechanikus rendszabály nem fog segíteni mindaddig, míg a magyarságban oly kevés hajlandóság van a modern gazdasági foglalkozások irányában. E hajlandóság fölkelése csak megszoktatás s csak azáltal történhetik, ha az agyvelőt nem vesszük túlságosan igénybe oly más tárgyakkal, melyek úgyszólván teljesen elfogyasztják azt az elme-energiát, mely a gazdasági felfogás megszokásához szükséges lenne. Miután pedig nemzetközi helyzetünk folytán a modern művelt népeknek fölöttünk fekvő nyelvkultúráját is el kell sajátítanunk, kétségtelen, hogy a külfölddel szemben hátrányban vagyunk a túlságos nyelv-tanulás fáradtsága miatt. Így történik, hogy elme-energiánkból nem hogy több maradna meg gazdasági gondolkodásra, de sokkal kevesebb marad, mint külföldön. Ezen másként alig lehet segíteni – pedig segíteni gazdasági jövőnk érdekében kell – mint akként, hogy a nyelv-tanulás legkevésbébbé gyakorlati része elhagyassék (s a latin nyelv esetleg a felsőbb osztályokra szoríttassék). Ez az indokolás tisztán az ökonómia követelménye: többet nem bírunk meg.

II. Különös figyelmébe ajánlanám az új tanterv készítőinek azt a sajátságos tünetet, hogy ifjúságunk korán érik, de éppen a szellemi munkások igen korán elöregednek. Ha a külfölddel hasonlítjuk össze szereplő embereink korát, megdöbbentő összehasonlításokat kapunk korai lehanyatlásunk tekintetében. Ez részben annak a következménye, hogy a kultúrájukat siettető kisebb országokban egy embernek sokféle kultúra-ágban kell működnie; mert kevés az ember. Másrészt klímánknak és faji sajátságainknak is kétségtelenül része van e korán-érésben. Ezért megfontolandónak találnám azt, hogy nem lehetne-e a középiskolát nálunk, e viszonyok nyomása folytán úgy befejezni, hogy 16 éves korában már pályája kezdetén (vagy egyetemi évei kezdetén) álljon a növendék.

III. Az új tantervben rendkívüli fontosságot tulajdonítanak annak, hogy a holt nyelvektől megnyert órákat, a hazában lakó nemzetiségek nyelvének tanítása foglalja el. Első sorban a szláv nyelvekre gondolok, melyeket ok nélkül elhanyagolunk, pedig nyelvünkben rendkívül sok szláv elem van. Műveltségünkben is igen sok a szláv rokonság, csak nem vesszük észre, annyira germán szemüvegen nézzük magunkat. Úgy képelem, hogy országrészenként más-más nemzetiségi nyelvet

kellene a magyar középiskolák tantárgyai közé fölvenni. Kívánnom kell ezt azért, mert – a mint rajtunk nem uralkodhattak oly népek, kik nyelvünket nem értették – azonképpen lehetetlenség e hazában a magyarság vezető-szerepét a nemzetiségi eszmék mai fejlettsége mellett föntartani másként, mint csak úgy, hogy megismerjük őket és nyelvüket. Érdekes *Leopold* Lajos tagtársunk reflexiója: A nagyító-lencsét előbb használták a csillagok vizsgálatára, mint az emberi sejtek és véredények megismerésére. A primitív állapot tudományos tapogatózásai a tőlük távoleső dolgokat varázsosabbnak tartják, érdekesebbeknek, mint a közelfekvőt. A középiskolából kikerülő városi diák talán emlékszik a bukolikus költészet egy-egy törmelékére, de sohasem látott egy modern ekét, egy szellemesen megkonstruált aratógépet s ha van némi fogalma, hol laktak az Aristophanes korabeli gölöncsérek, nem jut eszébe megkeresni a mai munkás műhelyét, lakását és egyéni- és tömegéletének a megismerés számára ezerszer fontosabb jelenségeit, így esnek ki ez új képzetek érdeklődése távlatából, mert hisz nyolcz éven keresztül sohasem figyelmeztették az élet ez egyszerű tényeire s ő, ki meg tudja érteni a Parthenon oszlopsorának gyönyörű távlatát, sohasem fogja megtalálni ugyanezt a szépséget az élet mindennapi-ságában. Az ifjú, a ki középiskoláinkból kikerül az élet idegen milieujébe, érdeklődésében és érzelmében, képzeletében és cselekvésében nem lesz a hétköznapok küzködője. Ő a vasárnap embere. Az elvontságok, a könnyű általánosítások embere. Ezért inkább politizál, mint dolgozik s mentől kevésbé van összefüggésben valamely közéleti tény a gyakorlati étellel, annál inkább számot tarthat érdeklődésére, mely mögött aztán a való élet nyomorult kalóz-utakon nyer kielégítést.

Ifj. dr. Korányi Frigyes úr: A tanuló előtt a legtöbb tantárgy, – úgy a mint ma tanítják – nem egyéb, mint adatok, thézisek, kicsiszolt mondatokba foglalt dogmák lithániája, a melyeknek logikus kapcsolatát s okozatos egymásból folyását nem értetik meg vele kellően. Ezeket az ismeretformulákat nem gondolatszövés útján sajátítatják el értelmével, hanem mint lazán összefüggő, szinte pusztán látás és hallás útján szerzett érzéki benyomásokat verik az emlékezetébe. Ez hat rá kimerítőleg. A klasszikus kor társadalmi viszonyait, műveltségét; észjárását nem ismerheti meg a tanuló abból, ha egy évben néhány oldalt Cornelius Neposból vagy Tacitusból, egy másikban néhány Aeneis-óneket vagy néhány ódát bonczoltatnak vele nyelvtani, rethorikai vagy verstani szempontból, egyszóval, ha mindig csak a formát s szerkezetet tartják szeme elé. Az átlagos lelki alkatánál alig hagy hátra más nyomot, mint rákényszerített kötelesség kellemetlen emlékét. Hogy a gyermek realisabb nevelés mellett is szépnek lássa az életet s ideálokot szerezzen, ahhoz a mai társadalmat mozgató eszméket, a mai civilizációban megnyilatkozó erényeket s reményre jogosító indiciumokat kellene vele behatóbban megismertetni; a múlt helyett főleg a jövőre kellene irányítani a tekintetét s megértetni vele, hogy az ideálok nemcsak a

történelemben s költeményekben található, hanem élnek a valódi életben is, és hogy a mai társadalomnak is *meg* vannak a maga utánzásra méltó „hős”-ei. Csakis realisabb neveléssel lehet arra megtanítani a gyermeket, hogy *élni* tudjon. Mintegy háttal fordítva viszik neki az életnek, jövőjének. Nem ismertetik meg vele azt a társadalmi organizmust, a melyben élnie fog kelleni, nem tanítják meg önálló szellemi munkára, a mivel kenyerét kell majd keresnie, céljait elérnie. Nem tanítják meg a hasznos munkának – mint erénynek – tiszteletére. *Wolfner* József könyvkiadó úr: A középiskolákban épúgy, mint a többi iskolákban is, mintha óvatosan kerülnék, hogy megismertessék a mindennapi életet. Hányszor tapasztaljuk, hogy középiskolákból kikerült tanulók, a legegyszerűbb elemi számtani kérdéseknél megakadnak. Hányszor tapasztaljuk, hogy a tanulók, sőt még a tanárok egy része is, az iskola udvarán levő fák és cserjék nevét sem tudják, még kevésbé azok élettanát, kivéve azon tanulókat, kiknek módjában van az iskolán kívül gyakorlatilag elsajátítani. Ámbár a gimnázium I-ső osztályában kérdezik a méter eredetét, de hogy körülbelül milyen a hossza egy méternek, vagy a tanterem magassága körülbelül hány méter lehet, azt nem tudják. Megtörtént, hogy egy nagyon művelt, középiskolai tanár a saját szülővárosában, a hol a középiskolában a földrajzot tanítja, nem tudta merre van kelet és merre van nyugat. Az iskolában nem tanítanak „látni”, megfigyelni. Nézetem szerint a középiskolai tananyag egy része, főleg a különféle elvont tanok, részben elhagyandók. Főlöles a mennyiségtan és természettan egy része, a mostani tanítási mód szerint.

Sípos Gyula kassai keresk. kamarai elnök: Általános a panasz, hogy iskoláink nem nevelnek az életre s ez különösen a középiskoláról áll, a mely mai rendszerével iránytű nélkül hagyja az életbe lépő ifjút, holott talán mégis csak feladatahoz tartoznék az is, hogy az ifjúságot a realis életre előkészítse s ne csupán a felső oktatás alapfeltételeit szereztesse meg a tanuló ifjúsággal. A tanuló, ki a középiskola elvégzésével egyenesen az életbe lép, sokkal kevesebb hasznát látja középiskolai tanulmányainak, mint a mennyi támogatást és útmutatást 8 évi fáradozás után joggal kívánhatunk a középiskolától.

Huzella Gyula nagyváradai keresk. kamarai elnök: A középiskolák mai tananyaga hivatva van a nemzet értelmiségének megrontására, mert az agyból egy természetellenes fiziológiai kiválasztódást erőszakol. A mai létföltétel: a megélhetés. A megélhetést kell a tantárgyakkal *egyszerűsíteni* és nem komplikálni. Gyakorlati, az élet küzdelmeihez szükséges tudásokat kell az elmébe oltani, nem a feleslegest, a gyümölcsötlen. A valótól a mai tanrendszer elfordította az ifjúságot. Hogy az ifjúság lelke éppé, széppé és üdévé fejlődjék: az élet, a természet igazságait kell lelkébe és elméjébe plántálni. Az emberi fejlődés legfőbb hibája úgyis abban rejlik, hogy mindenha elfordított az élet, vagyis a természet igazságaitól, s örökösén téves és hazug tanok tömkelegébe.

vergődött. A természeti igazságok maguktól csempésződnek az agyba s az ott rejlő igazságokat kiváltják; azért lenne sokkal könnyebb a természeti igazságok tanítása, mert akkor az oktatási rendszerhez a természet maga a segédtanító, míg a mai tanrendszer legnagyobb részének befogadása ellen maga a természet protestál. A középiskolák tananyagát a nyelvtan tanításánál lehet legkevesebb kárral megrövidíteni. Mert magyar anyanyelvű gyermekek között a sajátos magyar nyelvtulajdonságokat, mint illeszkedés, tárgyias és tárgyitalan igeragozás, nevetségesen felesleges dolog tanítani. Olyan bonczolásába a nyelvnek, mint a határozók kérdése, azért hiba belemenni, mert az kimeríthetetlen. A szótanból elég annyi, a mennyit a helyesírás megkövetel, a mondattant pedig a logikus interpunkcióért kell tanítani. A művelődés kellenél úgyis több „versköltőt” termel; az iskolában felesleges a verstan tanítása, mert a mit céloz: az összhangtant, a lelki ritmikusságot, kiben az öröklötten nincs meg, úgysem viheti át a tanulóba. Legfeljebb a költemények és szónoklatok megértéséhez járul, a mit az életben elsajátít az értelem. Aggódjon minden szülő, kinek gyermeke mindenből és mindig első eminens! Az olyan gyermeket el kellene vonni a tanulástól, mert azok az élet későbbi korának kincseit fecsérlik el az iskolában.

Herczeg Ferencz: A magyar társadalomnak reális gondolkozású, tetterős és életrevaló utódokra van szüksége. A mai középiskolai rendszer nem felel meg ennek a célnak, de nem felel meg annak a célnak sem, melyet tervszerűen maga elé tűzött.

Dr. Pollák Illés: A való és jelen szemközt nézve, bír annyi szépséggel és fölemelővel, mint a múlt és jelen hazugságai.

Gárdonyi: A középiskolai tanulmányok oly módon nevelik a nemzedékeket, mintha az idő kereke visszafelé forogna: nem a XXI-ik század felé, hanem a XIX-ik század felé haladnánk.

Löwenstein Andor, a Pallas igazgatója, kívánja az idealizmust: Az ideálok szükségesek, mert az élet nehéz küzdelmei azokat úgyis napról-napra koptatják. De ideálokat lelkünkbe önteni lehet a nélkül is, hogy szisztematizze hazugságokkal traktáljuk.

Ullein József a soproni keresk. kamara elnöke már azt hiszi, hogy minden tekintetben azon kellene lennünk, hogy az idealizmus ne túlságosan fejlődjék az agyunkban, hanem igenis, reálisabb, praktikusabb irányban neveljük őket.

A föltétlenül szükséges idealizmus helyett egészségtelen, romantikus életnézetekkel lesz teli az ifjú, ha csak az otthoni nevelés nem segít rajta, véli *Virágh Gyula* tagtársunk.

Czirbusz Géza piarista tanár úr közöl arra példát, hogy mennyire az egészségtelen romanticizmusba kergeti az ifjút az iskolai szellem. Egy heted éves gimnazistája három hónapja örült lett. Dantonnak képzelte magát. Vajjon miért éppen Dantonnak? Miért éppen Danton lett a fixa ideája? Hisz a tébolyra, meglehet, hogy már születésétől fogva hozta magával a hajlamot. De hogy az egy 17 éves fiúban

dantoni örültbégben tör ki, ez már az iskolára világít, az az iskola izgatása.

Nem lehet eléggé ismételni, írja dr. *Kransz Imre* úr, hogy mennyire óriási reformálásnak kell alávetni a mai tanítási rendszert. Különösen abban az irányban, hogy a mai émelyítő nevelés többé ne metelyezhesse meg fejlődő ifjúságunkat.

Az iskolában a legmegátalkodottabb lebecsülése járja mindennek a mi gyakorlati. Jegyzi meg *Jendrassik Ernő*.

Ilyenek hallatára pedig gondoljunk arra, hogy itt Magyarországon évszázadokon keresztül csak a kurucz-labancz világ járta. Annak a világnak vége, de üres sovíniszta frázisok metelyezik meg ma is az iskolában az ifjúságot a *munka* megbecsülése, szeretete helyett. A szószátyár politikusoknak ott a csirázó fészke.

Hazug frázisai járnak ott az iskolában a kultúra ideáljainak. *A kultúra ideálja a munka, a dolgoosság.* Hallották az orvosokat, hogy a munkára, dolgoosságra való testi és lelki egészséget, energiákat senyveszti az iskola, csirájában, az emberélet legföltettebb időszakában. A szülők milliói aggódnak, hogy gyermekeik munka és dologra való képességük maximumával lépjenek az élet küzdelmeibe: és a mit itt összegeznem kellett azok részéről, a kik a testi és lelki egészség és épség szakértői, az, hogy tudatlan emberanyag rontás folyik az iskolában. És a mit összegeznem kellett azoknak a nyilatkozatából, a kik a művelt társadalom követelményeihez az eleven életből értenek, az, hogy a mit és a hogy az iskola tanít, az elfogult pedagógiai előítélet. Ezek után még felmerül a kérdés, hogy mi a teendő?

E felől a feleletekben meglehetősen zavaros, eltérő meghatározásokat lehet olvasni. A könyvecskék rendelkezésére állanak a pedagógusoknak, bizonyára találnak bennök ez irányban is megszívlelhető dolgokat.

Összegeznem azonban mégis a következőket kell.

Maguk a tanárok, még a legkonokabbak is tudják, hogy a középiskolával baj van. Hogy azon segíteni keli. Vannak nekik is fortélyaik, hogy ezen így, azon meg úgy lehetne segíteni. Van egy frázis, most az divatos, hogy „egységes középiskola” és a ki e felé húz, az reformer.

Azonban ha egységes középiskolában egyesítik azt is, a mi az iskolában testet és lelket ölő és a mi a művelt társadalmi élet számára ostobaság, akkor maradhat bátran mindaz egyesítetlenül is.

Az eset itt egészen más.

A legelső kérdés az: mi a fontosabb: a gyermekek testi és lelki egészsége és épsége, vagy a pedagógia.

Szerintünk, bizonyára úgy a szülőknek, mint az országnak, az egész nemzet jövődjének legnagyobb kincse a gyermekek, az ifjúság testi és lelki épsége.

Ha ennek meg nem felel a pedagógia, tessék otthagyni az egész ostoba pedagógiájukat. Ne követeljék azt, hogy mi hagyjuk ott a gyermekeink testi és lelki épségét, egészségét.

A gyermekek testi és lelki épségének a kérdése pedig orvosi elmeorvosi, idegorvosi kérdés. Ehhez a tanárok nem értenek. Ne beszéljenek nekünk olyanokat, hogy az orvosok nem értenek hozzá, és a tanárok jobban értik. Ne mondjanak nekünk olyan lelkiismeretlenségeket, hogy az túlzás.

Ha valamelyik tanárnak aggálya van otthon a saját gyermekének egészsége felől, úgy orvost hív. A ki megmondja, így és így kell gondját viselni, különben baj lehet. Tetszik érteni, csak lehet. És ha ekkor annak a tanárnak valamelyik kollégája jönne és fogná a gyereket, vinné olyanba, a mire az orvos azt mondja, hogy baj lehet belőle: mit szólna az a tanár szülő annak a kollégának? Nem mondaná neki, hogy lelketlen ember vagy?

– Túlzás, mondaná a kolléga, azért, mert egy pár gyerek elpusztul. Azt se tudni, attól-e igazában?

Mi mind, a társadalom, úgy aggódjunk a gyermekekért? Lessük, nem tör-e ki valósággal valami veszedelem? Vagy a pedagógia addig akarja folytatni, a míg laikus által is azonnal felismerhetően nem lesznek a kóros esetek a túlnyomók? Nem elég, hogy az iskolaorvosok is konstatálják, hogy az idegesség a magasabb osztályokban fokozódik és a fele ideges?

Hogy ennek nem az iskola az oka? Hanem az otthoni nevelés? Hiszen ha még ügyis volna, nem az lenne az iskola társadalom-higiéniai kötelessége, hogy még az ottani hiányokat is javítsa, enyhítse. Nem annak a helynek kellene-e lenni az iskolának, a hol a gyermekeink testi és lelki épségét a legnagyobb biztonságban tudjuk?

Hogy mi a teendő? Annak a kérdésnek az egyik része tisztán orvosi kérdés. Ehhez a tanárok nem értenek.

Ez az orvosi, ez az elmeorvosi, agyfiziológiai, idegorvosi rész az alapja annak, a mire az iskolának épülnie kell. Pedagógiai számárság, pedagógiai hozzá nem értés mindaz, a mi a gyerekek testi és lelki épségének fentartásával, fejlesztésével meg nem egyezik.

Tehát annak, hogy mi a teendő, az egyik és legfontosabb alapja tisztán pszichológiai és pszihofizikai kérdés, a mihez a tanárok nem értenek.

A másik fundamentális dologhoz szintén nem értenek a tanárok, a gyakorlati élethez. Ez nem az ő terrénuk, ők lehetnek igen tudós emberek vagy könyvmolyok, néha kedves társalkodók is, de ők nem a gyakorlati élet reális emberei. Ehhez nem értenek.

Ehhez a két dologhoz kell igazodni az egész középiskolai tanításnak, a mihez ők nem értenek.

A pedagógia csak akkor lesz tudomány, ha a könyvekben levő tudományt ezzel a kettővel összeegyezteti; a testi és lelki egészség tudományával és az élet tudományával. Addig csak önhitt, elfogult tanügyi bigotteria.

Az a középiskolai reform pedig, a mely az egységes középiskola frázisán nyargal, az még semmi. Az pedagógiai svindli. A gyermekeink

testi és lelki egészségét, épségét adják vissza és az életben való munkaképességük maximumát fejtsék ki. Ez a tanügyi felelet, ha van tanügyi lelkiismeret.

Mi pedig Társadalomtudományi Társaság, a kik felszólítottuk úgy az emberi test és lélek egészségének őreit, valamint azokat, a kiket az ország művelt társadalma, a magyar nemzeti dolgos, gyakorlati élet képviselőinek tekintettünk, hogy nyilatkozzanak: Indokoltnak tartják-e hogy társadalmi mozgalom indíttassék meg a középiskolai oktatásnak a gyakorlati élethez való közelebb hozására, mi azt a feleletet kaptuk, legnagyobb részétől, lelkesen, szenvedélylyel, hogy igen, föltétlenül szükség van rá, s előre, a kultúra, a haladás nevében, előre a középkor e maradványa, a mai középiskola ellen, s harcot az emberbutítás legvészesebb intézménye ellen!